

બોયાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા

સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - પ્રથમખંડ

પ્રશ્નપત્ર-૨

સમય : બપોરે ૨ થી ૫)

રવિવાર, ૧૩, જુલાઈ ૨૦૦૮

કુલ ગુણ : ૧૦૦

(વિભાગ:૧ 'બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ' વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર, છટ્ટી આવૃત્તિ, ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૭ના આધારે)

પ્ર.૧ નીચેનામાંથી કોઈપણ એક વિષય પર નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૨૦)

નોંધ:- વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ લીટીમાં ઉલ્લેખ કર્યો હોય તેવા ઓછામાં ઓછા દસ પ્રસંગો જરૂરી છે.

૧. 'અક્ષરપુરુષોત્તમના બળદિયા' - શાસ્ત્રીજી મહારાજના જીવનમાં ચરિતાર્થ થતી ઉક્તિ

મહારાજ આપણી રક્ષામાં સદા છે. આપણે તો મહારાજના સેવક છીએ. બળદિયા છીએ. બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજના મુખે બોલાયેલા આ શબ્દો ખરેખર તેમના જીવનમાં તેમણે ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યો છે.

શાસ્ત્રીજી મહારાજે બીજા કોઈની નહીં અને બળદિયાની જ ઉપમા શા માટે લીધી ? બળદિયામાં એવી તે કઈ વિશેષતાઓ છે ? તો

૧. બળદિયો કોઈ દિવસ રીસાય નહીં. વડતાલ તરફથી છૂટા પડવાનું થયું તો પણ ક્યારેય શ્રીજીમહારાજે સ્થાપેલ સંસ્થાથી રીસાયા નથી. હરિભક્તોને દર્શને મોકલતા. દેવનું મમત્વ રખાવતા.

૨. માથું દુઃખે છે કે કેડ દુઃખે છે એવી ફરિયાદ પણ ન કરે.

આ બધી જ વાત શાસ્ત્રીજી મહારાજના જીવનમાં ચરિતાર્થ થાય છે. તેમણે પોતાના દેહસંબંધી ક્યારેય ફરિયાદ કરી નથી. એક વાર સારંગપુરમાં તેઓશ્રી બીમાર હતા અને મહુવાથી વૈષ્ણવ ભક્ત શેઠ નરસિંહદાસ આવ્યા હતા. તેઓને લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિ પધરાવવી હતી. પણ સ્વામીશ્રીનો મંદવાડ જોઈને બોલી શક્યા નહિ. અંતર્યામી સ્વામીશ્રીએ જાતે પૂછ્યું અને કહ્યું, “તમે મંદિર કરવા સારું પૂછવા આવ્યા છો, મારો જન્મ તો મંદિર કરવા સારું જ છે.” એમ કરી મંદવાડ દૂર ફેંકી સ્વામીશ્રી મહુવા પધાર્યા.

૩. જીવન પાલકની આજીવન સેવા જ કરે છે. :- પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા હતી છતાં ગઢપુર મંદિરની શરૂઆત કરાવી આજીવન જીવનપાલક એવા અક્ષરપુરુષોત્તમ દેવની સેવા કરવા તૈયાર રહેતા હતા. હંમેશા ભગતજી મહારાજની અનુવૃત્તિ પ્રમાણે જ સેવા કરી છે, પણ કોઈ પ્રકારની ફરિયાદ નથી કરી.

૪. સારો બળદ માલિકની મરજી પ્રમાણે જ ચાલે. :- શ્રીજીમહારાજની મરજી ક્યારેય લોપી નથી. શિક્ષાપત્રી, ધર્મામૃત, ચોસઠપદીમાં આવતા સંતના લક્ષણો વગેરે પ્રમાણે જ જીવ્યા છે. તેમાં ક્યારેય ગૌણતા આવવા દીધી નથી.

૫. બળદિયો સાત સમેલિયા એટલે કે હળે, કોશે, ઘંટી, ચાકડાં, ઘાણી, જ્યાં જોડે ત્યાં જોડાય. પણ આ મારું અંગ નહિ એમ ન કહે. તેમ શાસ્ત્રીજી મહારાજ દરેક ક્રિયામાં જોડાયા છે. રસોઈ, બાંધકામ, ખેતી, વાસણ ઉટકવામાં, ભજન, કિર્તન, કથામાં, ધ્યાનમાં દરેકમાં શ્રેષ્ઠ.

૬. બળદ ખીલે બંધાયેલો રહે, ગમે ત્યાં ન ફરે. ખીલો શું ? નિષ્ઠા - દ્વારકાપીઠના શંકરાચાર્ય માધવતીર્થ શાસ્ત્રીજી મહારાજ વડતાલથી છૂટા પડ્યા બાદ વડતાલ સામે શાસ્ત્રાર્થ કરી હરાવવાની વાત કરી. ત્યારે જવાબ મોકલ્યો કે અમે ૧૦૫ છીએ. એટલે કે બહારના સામે અમે કૌરવો અને પાંડવો એક જ છીએ. અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસના માટે ગમે તેટલાં વિરોધ-વિઘ્નો છતાં ડગ્યા નથી. અડગ રહ્યાં છે.

૭. સારા ઝોકનો બળદ ગુડિયો વાળે નહિ. માલિકની લાજ રાખે. (સ્વા.ની વાત. ૩/૪૫) ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને સામા ધાવ્યા છે ? ગુડિયું વાળે ત્યાં સુધી ગુરુ જ ક્યાં કર્યા છે. સારંગપુરમાં મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા સમયે લીંમડી ઠાકોર કે જેમણે મંદિરની જમીન આપી હતી તેમને પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજે કહી દીધું કે, “ઠાકોર સાહેબ, આ દેહે જે કષ્ટો સહન કર્યા છે. તે મહાપ્રભુ સહજાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી માટે સહ્યા છે. આ મુંડાવ્યું છે તે પણ અક્ષરપુરુષોત્તમ માટે મુંડાવ્યું છે.” શાસ્ત્રીજી મહારાજે ગમે તેવા

અસાધારણ સંજોગોમાં પણ દેહ સુખ સામે જોયું નથી. ઊલટું જેમ મુશ્કેલીઓ આવે તેમ વધારે ઉજ્જવળ બને તેમ વધારે ભીડાના પ્રસંગમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજની સાધુતા નિયમ ધર્મની દૃઢતા, નિષ્ઠા વધુ પ્રકાશે છે.

૮. **બળદ વેચ્યો વેચાય.** ગ. પ્ર. ૫૮ દાસનો ગુલામ. લોયા- ૬ અમે તો એમના વેચાણ છીએ. આવો ભાવ શાસ્ત્રીજી મહારાજે ભગતજી મહારાજ પ્રત્યે રાખ્યો છે. સત્પુરુષ મોક્ષનું દ્વાર છે. તેવા સત્પુરુષ આજે ભગતજી મહારાજ છે. તેવી વાતો કરતા તો વડતાલના સાધુઓનો વિરોધ થતો. ભગતજી મહારાજને તેમણે સૌએ ફરિયાદ કરી. તો પોતાનો વાંક ગુનો ન હોવા છતાં આસને આસને દંડવત કરી સૌ સંતોની માફી માંગી. ભાદરોડમાં ભગતજીની આજ્ઞાથી તલગાજરડા ઝોળી માગવા ગયા. ત્યાં ગામના પટેલને શાસ્ત્રીજી મહારાજની વાતોથી બહુ ગુણ આવ્યો અને કહે, “અહો આવા હાથીની અંબાડીએ બેસે તેવાને રખડવું પડે છે. એ પ્રાગજીનું કર્તવ્ય છે.” આ સાંભળી શાસ્ત્રીજી મહારાજે પટેલને પોતાના દોષ બતાવ્યાં અને ભગતજીનો ખૂબ મહિમા કહ્યો. ત્યારે પટેલ બોલ્યા, “એમ વાત છે ? અમને તો ભગતજીના વિરુદ્ધ ઉલટું ભરાવ્યું હતું. પણ તમારી વાતોથી ભગતજીનો મને ઘણો ગુણ આવ્યો છે.” આમ, અહીં શાસ્ત્રીજી મહારાજ વચ. ગ. પ્ર. ૬૭ પ્રમાણે સીતાજીની સમજણ પોતાના વર્તન દ્વારા બતાવી. આમ, “**આપણે તો મહારાજના સેવક છીએ. બળદિયા છીએ.**” તે શાસ્ત્રીજી મહારાજના જ શબ્દો તેમના જીવનમાં પણ ચરિતાર્થ થાય છે.

૨. જૂનાગઢી સદ્ગુરુ સંતોની સંકલ્પમૂર્તિ - અક્ષરમંદિરનો ઇતિહાસ અને પ્રતિષ્ઠા :

૧. રૂ. ૨૫,૦૦૦ માં હરિભાઈ અમીને મહારાજાએ મૂકેલી શરતો સાથે અક્ષર દેરીની જમીન લઈને સ્વામીશ્રીને અર્પણ કરી. ૬૦૮ થી ૬૧૦
૨. અક્ષર મંદિરનું ખાતમુહૂર્ત ૬૧૯
૩. ૫૦-૬૦ ફૂટ ઊંડા ખાડામાં સ્વામીશ્રી ઉતરતા - વિજ્ઞાનદાસજી. પાનેલીની ખાણમાંથી પથ્થર કઢાવતા. ૬૨૬
૪. અક્ષરદેરીના સ્થાન પર રહેતા મોહન ભગતને આંબલીના પાંદડે પાંદડે મહારાજ અને સ્વામીનાં દર્શન - ખોજાઓ ડરીને ભાગી ગયા. ૬૨૭-૬૨૯
૫. અક્ષર મંદિરના બાંધકામ માટે ખોટી ફરિયાદ કરનારને મહારાજાએ કરેલો રૂ. ૫૦ નો દંડ. ૬૩૦-૬૩૧
૬. અક્ષર મંદિરની કલાત્મક યોજના. ૬૩૭
૭. જ્યાં ગાગરથી સાગર ભરાય - અમદાવાદના હરિભક્તોએ ગોંડલ મંદિરના બાંધકામમાં મુખ્યપણે ભાગ લીધો. ૬૫૧
૮. મિસ્ત્રી મનસુખભાઈની સેવા. ૬૫૨-૬૫૩
૯. અક્ષર મંદિરમાં મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ ૬૫૩ થી ૬૬૦

૩. શાસ્ત્રીજી મહારાજે પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્વતા અને તેની ફલશ્રુતિ :

- શાસ્ત્રીજી મહારાજે પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્વતા :-**
૧. સારસ્વત અને રઘુવંશનો અભ્યાસ. ૬૩
 ૨. તમે એને શાસ્ત્રવિદ્યા ભણાવો અને હું બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવું. ૭૮
 ૩. પ્રગટની વાતો ઝીલવાની યજ્ઞપુરુષદાસજીની તીવ્ર બ્રહ્મ જિજ્ઞાસાથી વિજ્ઞાનદાસ પાસે એક માસ વાતો સાંભળી સ્વરૂપ નિષ્ઠાની દૃઢતા કરી. ૭૯
 ૪. ભોળાનાથ ભટ્ટ પાસે ‘કારક’નો અભ્યાસ પૂરો કર્યો - બ્રહ્મચારી બાળકૃષ્ણાનંદજી પાસે ‘કિરાત’નો અભ્યાસ કર્યો. ૮૨
 ૫. વડોદરામાં વિદ્યાભ્યાસ રંગાચાર્ય પાસે સિદ્ધાંત કૌમુદી. ૧૪૮
 ૬. રાજકોટમાં વિદ્યાધ્યયન. ૧૬૯
 ૭. જીવણરામ પાસે વિદ્યાભ્યાસ : વાહ ગોપાળાનંદ ! વાહ ! તમે જો હોત તો હું સત્સંગી થઈ જાત. ૧૮૨
 ૮. બ્રહ્મવિદ્યા પૂરી ભણાવી લીધી છે. હવે બીજાને સુખિયા કરશો. - ભગતજી - શાસ્ત્રીજી મહારાજ ૧૮૮
 ૯. વિદ્વતામાં યજ્ઞપુરુષદાસજી ખરેખર અજોડ છે. ૨૦૪

ફલશ્રુતિ : ૧. ભગતજીનું ગુણાષ્ટક. ૧૨૦

૨. મહિધર શાસ્ત્રીનો પરાજય. ૧૫૨

૩. અસ્મિન સંપ્રદાયે એકમેવ. ૧૫૬

૪. હરિલાલ શેઠે જૂનાગઢમાં ચોથા પુરાણી સ્વામીશ્રીની જ કથા સાંભળવાનો કરેલો નિરધાર. ૧૮૦

૫. જીવણરામ શાસ્ત્રીના શાંકર મતના સંસ્કારો બદલાય છે. ૧૮૨
૬. જીવણરામ શાસ્ત્રીની વાતો સાંભળી મોડજી દરબારનો મહારાજને પત્ર. ૨૦૩
૭. સ્વામીશ્રીની વિદ્વતા જોઈ દ્વારકાના રંગીલદાસને થયેલો ભાવ. ૨૦૭

પ્ર.૨ નીચેનામાંથી કોઈપણ બે વિષય પર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૨૦)

❏ નોંધ : જે પ્રશ્નમાં વધારે પ્રસંગો આવતા હોય તેમાં વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ લીટીમાં પ્રસંગના ઉલ્લેખ સાથે પાંચ પ્રસંગો આપવા જરૂરી છે.

૧. ડભોઈના મોરલીધરદાસનું પરિવર્તન : ૧. પૂર્વ ભૂમિકા - કાનમ દેશમાં શુદ્ધ ઉપાસના સ્થાપન. ૧૩૭
૨. અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો પ્રૌઢ પ્રતાપ. ૧૩૯
૩. વાહ, યજ્ઞપુરુષદાસ ! તેં તો અંતર ઠારી દીધું. ૧૪૩
૪. યજ્ઞપુરુષદાસ ઠાકરિયો વિંછી. ૧૪૭
૨. શાસ્ત્રીજી મહારાજે જૂનાગઢમાં રાખેલો જાગા ભક્તનો પક્ષ :
૧. સ્વામી જાગા ભક્તને ઉપાધિ : સાધુ ઘનશ્યામદાસે કોઠારી જીભાઈના કાનમાં જાગા ભક્ત વિરુદ્ધ રેડેલું વિષ - ઉપાય તરીકે જાગા ભક્ત ઉપર બંધી કરવાની ભલામણ-વરતાલના મુખ્ય કોઠારીનો પણ ફરમાનને ટેકો - જાગા ભક્ત અતિ ઉદાસ - સ્વામીશ્રીને રાજકોટમાં મળેલા સમાચાર - સાંજે જ સ્વામીશ્રી જૂનાગઢમાં જાગા સ્વામીને ઓરડે - બંધી હવે આજથી તૂટી ૧૭૩ થી ૧૭૫
૨. કોઠારી જીભાઈ સ્વામી જાગા ભક્તનો મહિમા સમજે છે. ૧૭૫
૩. કોઠારીનો પરિતાપ ૧૭૭
૪. આજથી જે જે સત્કર્મ મારાથી થાય તે બધાનું પુણ્ય તમને - સ્વામી જાગા ભક્તે યજ્ઞપુરુષદાસને આપેલો રાજીપો. ૧૭૮
૩. વરતાલમાં અક્ષરપુરુષોત્તમનો જયઘોષ : ૧. પૂર્વભૂમિકા ૨૫૯
૨. વરતાલ પૂનમની સભામાં ગલભાઈએ 'અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજની જય' બોલાવી. ૨૬૦-૨૬૧
૩. સમય પહેલાં સભા વિખરાઈ ગઈ. ૨૬૨
૪. આ બધું ભીમજી અને સાધુઓનું તૂત છે. શાસ્ત્રી યજ્ઞપુરુષદાસ વિશે એવો આક્ષેપ સંભવે જ નહિ. ૨૬૨
૪. શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને સાક્ષર દોલતરામભાઈ વચ્ચે થયેલ ગોષ્ઠિ :-
૧. ગુજરાતી સાહિત્યના સાક્ષર અને વરતાલ કમિટીના સભ્યશ્રી દોલતરામભાઈનું સ્વામીશ્રીને આમંત્રણ. ૪૧૧
૨. વરતાલવાળા ગ.મ. ૨૧નું વચનામૃત કબૂલ રાખે તો ભેગા થવામાં વાંધો નથી. ૪૧૨
૩. દોલતરામભાઈને ગ.મ. ૨૧ના વચનામૃતની સમજ આપી. ૪૧૩
૪. ગ.પ્ર. ૭૧ પ્રમાણે અક્ષરની સમજ આપી. ૪૧૪
૫. ગ.પ્ર. ૨૧, ૬૩ અને ગ.મ. ૪૨ પ્રમાણે અક્ષરધામ કેવું છે ? તેની સમજ આપી. ૪૧૪-૪૧૫
૬. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જ અક્ષર છે તેના પ્રસંગોની ઇણાવટ. ૪૧૫-૪૧૬
૭. મોટપ ભગવાનના નિશ્ચય અને આજ્ઞાને વિષે વર્તે કરીને છે. ૪૧૬
૮. તમારા શિષ્યો તમારી સોનાની મૂર્તિ પધરાવશે. ૪૧૭

(વિભાગ: ૨ 'બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ' સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્રના આધારે, નવેમ્બર ૧૯૯૨, તૃતીય આવૃત્તિ)

પ્ર.૩ નીચેનામાંથી કોઈપણ એક વિષય પર નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૨)

❏ નોંધ : જે પ્રશ્નમાં વધારે પ્રસંગો આવતા હોય તેમાં વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ લીટીમાં પ્રસંગના ઉલ્લેખ સાથે છ પ્રસંગો આપવા જરૂરી છે.

૧. 'યુવકો મારું હૃદય છે.' - યોગીજી મહારાજના જીવનમાં ચરિતાર્થ થતું આ વિધાન :
૧. નારાયણભાઈ પટણી, 'દોહલા મળવા દાસ, ભલા ભક્ત ભગવાનના. જગતની ગંધ કાઢી નાખવી છે.' ૧૬૧
૨. યુવક ખોડાભાઈને ડાંગરા આવવા આજ્ઞા. પોતાની ગાડીમાં સંકડાઈને પણ જગા કરી આપી. ૧૬૨
૩. યુવકોને પ્રેમથી રાખે, રમાડે જમાડે ઉપદેશ આપી પ્રેમપાશમાં જકડી પોતાના કરી દેતા. ૧૬૪
૪. ભાદરામાં આનંદ પર્યટનના આયોજનમાં યુવકો સાથે રોટલા ઘડવા બેસી ગયા. ૧૬૪
૫. યુવકોને પત્રો લખે. નિષ્કપટ થવા માટે પ્રેરે. ઉપવાસ આપી શુદ્ધ કરે. ૧૬૭
૬. ખૂબ થાકેલા છતાં વિદ્યાનગરના ૬૦ યુવકો દર્શને - તેમને મળ્યા. ૧૬૮

૭. અંગ્રેજીનો પાઠ : ટુમોરો ફાસ્ટ ૧૬૯
૮. મુંબઈ જેવા શહેરનો ત્યાગ કરીને આવનાર યુવકોને રાત્રે એકાંતમાં દંડવત્ પ્રણામ - નાનુભાઈ તથા બીજા યુવકોને સવારે ચાર વાગે જાતે પીરસીને જમાડ્યા. રસ્તામાં નાસ્તા માટે મગસ બાંધી આપ્યો. ૧૭૦
૯. ગઢડામાં સુવર્ણજયંતિ મહોત્સવમાં ૫૧ નવયુવાનોને ભાગવતી દીક્ષા ૧૭૪
- ૨. અમારે તો મનાવા-પૂજાવાનો અંકુર પણ નહીં' - યોગીજી મહારાજની જીવનભાવના**
૧. દાસના દાસ રહેવું છે. હાથીએ બેસાડે એ ન ગમે - મને તો મારી જયંતી ઊજવે એ ન ગમે - મને તો પૂજાવાનો અંકુર પણ નહીં. મને પૂજાવાનું ગમે નહીં - મારે તો પહેલેથી સેવક ધર્મ, ગુરુધર્મ નહીં. ૧૦૮
૨. મને કોઈને વિષે મનુષ્યભાવ આવે જ નહીં. મેં જૂનાગઢના મોટા મોટા સદ્ગુરુઓ સેવેલા છે તેનું બળ છે. ૧૦૮-૧૦૯
૩. મને તો એક રોટલો ખાવા મળે તો ખાઈને સૂઈ રહું, પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજની સંસ્થા વધે તે માટે દાખડો કરું છું - મારી કંઈ ભૂલ થઈ હોય તો મને કહેવી, તો હું સુધારું - કોઈ આપણું વાંકું બોલે તો આપણો અવગુણ વિચારવો - ઘનશ્યામ ભગતને દંડવત્ ૧૦૯
૪. અમે સાધુ છીએ. તો આમ સ્નાન ન કરાય - આવું સાધુને ન હોય. પાણી લ્યો આવું કોઈ દિવસ નહીં કરું. ૧૧૦
- ૩. યોગીજી મહારાજમાં અજોડ ગુરુભક્તિ :** ૧. ભાવનગરમાં જયંતિભાઈ આગળ - આપણને શાસ્ત્રીજી મહારાજ મળ્યા છે અને મોક્ષનું દ્વાર મનાય છે તે કલ્યાણ થઈ જ ગયું છે. ૧૧૭
૨. ૪૦ વર્ષ સુધી શાસ્ત્રી મહારાજની અનુવૃત્તિ સાચવી છે - શાસ્ત્રીજી મહારાજના જ મનનું ધાર્યું જ કર્યું છે. - વીસ વર્ષ શાસ્ત્રીજી મહારાજની પૂજા પાથરી છે - ગુરુમાં સંપૂર્ણપણે જોડાઈ તદ્દવત્ ભાવને પામવું. ૧૧૮
૩. ગુરુ સાથે પોતાની તુલના ન થવા દેતા કોઈ કરે તો ચાંદ્રાયણ કરવાનું પ્રાયશ્ચિત - શાસ્ત્રીજી મહારાજની આજ્ઞા કે ઈચ્છા આગળ પોતાનો આગ્રહ કે સિદ્ધાંત પકડી રાખતા નહીં. ૧૧૯
૪. જુદા જુદા અવસરે શાસ્ત્રીજી મહારાજનો મહિમા કહેતા. ૧૨૦
૫. ૮૦ મી જન્મ જયંતીએ 'સ્વામિનારાયણ પ્રકાશમાં ગુરુ ગુણ.' ૧૨૧
૬. પ્રાકટ્ય સ્થાન મહેળાવમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજની આરસની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા - શાસ્ત્રીજી મહારાજનો જન્મ શતાબ્દી મહોત્સવ. ૧૨૨
૭. મહેળાવ ગુરુચરણમાં પ્રાર્થના. ૧૨૩
- પ્ર.૪ નીચેનામાંથી કોઈપણ બે વિષય પર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૨)**
- નોંધ :** જે પ્રશ્નમાં વધારે પ્રસંગો આવતા હોય તેમાં વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ લીટીમાં પ્રસંગના ઉલ્લેખ સાથે પાંચ પ્રસંગો આપવા જરૂરી છે.
૧. જૂનાગઢથી જ્ઞાનજીવનદાસનું મહાપ્રસ્થાન : ૧. પૂર્વભૂમિકા ૨૫
૨. કૃષ્ણચરણદાસ સ્વામીની રજા - નીલકંઠ સ્વામીનો રાજીપો. ૨૯
૩. શાસ્ત્રીજી મહારાજનો વિજ્ઞાનદાસ સ્વામી ઉપર પત્ર - શાસ્ત્રીજી મહારાજનો કેશવલાલ દીવાન પર પત્ર - કેશવલાલ દીવાનની મદદ - ઠાકોરજીના દર્શનથી સંતોના અંતરમાં શાંતિ. ૩૦
૪. જ્ઞાનજી સ્વામીની સર્વોચ્ચ મૂડી હરિકૃષ્ણ મહારાજની પ્રાપ્તિ - પાર્ષદ નારાયણ ભગતનો વિષાદ. ૩૧
૫. મુંબઈવાળા ભગવાનદાસ શેઠનો સહયોગ - કૃષ્ણજી અદાની સહાય - સંતમંડળ રાજકોટમાં - સંવત ૧૯૬૭ અષાઢ સુદ ૧૩, તા. ૯-૭-૧૯૧૧ ના રોજ શાસ્ત્રીજી મહારાજ સાથે મિલન. ૩૨
- ૨. ગોંડલ મંદિરના નિર્માણમાં પસાર કરેલા કપરા દિવસો :**
૧. ગોંડલ મંદિર નિર્માણ સમયે યોગીજી મહારાજને કરડેલો નાગ - કડિયા, મજૂરોને રોટલા ઘડી જમાડતા પાયા ખોદવા વગેરે કામો કરતા - પાનેલીની ખાણમાં કામ કરતા સંતોને ભાતું મોકલતા ૭૬
૨. દરબારોની સેવા ૭૭
૩. મંદિરમાં રહેનારા સાધુઓ ગુજરાત તરફ જવાની વાત - ગામમાંથી ચારથી પાંચ વ્યક્તિ જ દર્શને આવે - કડિયા મજૂરના પગાર માટે દેરીમાં ધૂન ૭૮-૭૯
- ૩. યોગીજી મહારાજની વાણીનો જાદુ :**
૧. સભામાં હરિભક્ત શંભુસિંહને ઝોલું - ઝોલાંનાં પૈસા બેસે છે ? ૨૦૬
૨. અમદાવાદના હરિભક્ત અંબાલાલભાઈને 'ભલુ આવી' તે વાત પૂરી કરવાનું કહ્યું. ૨૦૭

૩. ગમે તેટલો ભીડો પડે મૂંઝાવું નહીં. આ ઉપદેશ માટે દાદાખાયરની ઘંટીમાં કાંકરાનો પ્રસંગ કહ્યો - સૂરદાસ પરાણે કથામાં આવ્યા. - હરિરસ ખારો - સત્સંગમાં રુચિ ન હોય અને પરાણે લાવીએ તો આવું થાય. ૨૦૮
૪. ભગવાન અને સંતમાં ગાઢ - અખંડ પ્રીતિ કરવાનો ઉપદેશ - દીકરાનો હાથ કમાડમાં કચરાણો - રાડ દરબારે (બાપે) પાડી. ૨૦૯
૫. સ્વામીશ્રીની વાણી, નિર્મળ, નિખાલસ, અહંભાવ રહિત. ૨૧૦
૬. મહામંડલેશ્વર કાશીકાનંદજીનો અભિપ્રાય - “વાણીનો મહિમા શાસ્ત્રમાં ઘણો પણ તેનો પ્રભાવ આજે યોગીજી મહારાજને સાંભળતાં પ્રત્યક્ષ થયો - ઝામ્બિયાના નવા મુમુક્ષુ મિ. ઈરાનીને ને યોગીજી મહારાજની વાણીથી અને તેમનાં દર્શનથી દિવ્ય શાંતિ - મોખાસાના આફ્રિકન ભાઈ - અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિન્દી ન જાણે છતાં સભામાં - સ્વામીશ્રીએ તેમની સાથે ૧૫ મિનિટ વાત કરી. ૨૧૧
૭. ‘વાતન કી વાત બડી કરામત’ સૌ સ્વામીશ્રીની વાણીમાં તરબોળ - સત્સંગના પાકા રંગમાં રંગાઈ જાય. ૨૧૨
૪. **તીર્થસ્થાનોમાં યોગીજી મહારાજનો અલૌકિક ભાવ :**
૧. પૂર્વભૂમિકા - શ્રીજીના પ્રસાદી સ્થાનોમાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરતા હોય તેવા ભાવથી રોમેરોમમાં પરાભક્તિના થતા દર્શન - છપૈયા ઘનશ્યામ ભુવન સામે ગંગાજળિયા કૂવાના દર્શન - પ્રસાદીના ફૂલ પધરાવી પૂજન - જન્મસ્થાનની સાક્ષાત્ ભૂમિના દર્શન - ૨૪ લેવા અધીરા - ભક્તિમાતા અને ધર્મપિતાના ઓટે દર્શન, પ્રદક્ષિણા ૨૧૩, ૨૧૪
૨. કાલિદત્ત સંહાર તે સ્થળના વૃક્ષને દંડવત્ - ત્રિખૂણિયું ખેતર, મીન સરોવર, માછીમારને નર્કના દુઃખ બતાવી માછલાં મારતો રોક્યો તે સ્થળોએ દર્શન - જાંબુડાના ઝાડ પર ચડી મહારાજ જાંબુ જમ્યા હતા તે વૃક્ષનાં દર્શન કર્યાં અને કૂવાનું જળ પીધું ખાંપા તળાવડીનાં દર્શન, જળ માથે ચઢાવી ઓટાનાં દર્શન - ‘સ્વામીશ્રીને દર્શન કરવાં છે. સ્વામીને જ પહેલાં જવું છે’ એમ જાતે બોલી ગુણુભાઈને કરેલી આજીજી - ‘બાપા દર્શન કરવા ઘોને ગુણુભાઈ એટલી દયા કરો.’ - આપણને ખોળવા માટે મહારાજ પીપળે ચડેલા તે ૨૧૫
૩. ગઢડામાં જેટલા દિવસ રહે તેટલા દિવસ દરેક પ્રસાદીના સ્થાને દર્શન કરવા જાય, દંડવત્ કરે, પ્રસાદીની વસ્તુઓ પર ચઢી ગયેલી રજોટી હાથમાં આવે તો રાજી થઈ આંખ, માથા પર ઘસે. ૨૧૬
૪. પ્રસાદીના સ્થાનોએ દંડવત્ની સંખ્યા ૧૫૦ થઈ. ૨૧૬ થી ૨૧૮
૫. ભાદરા ઊંડ નદીએ આવેલા વડલાને ભેટયા - કાલવાણીમાં પરમહંસોના દીક્ષા સ્થળે શુભ સંકલ્પો સાથે ધૂન - જેતલપુરમાં શ્રીજી મહારાજને હસ્તે રોજ દૂધ પીતી રાધાકૃષ્ણની પ્રસાદીની મૂર્તિનાં દર્શન, જેતલપુર ગંગામાને ઘેર ઓટે દર્શન ૨૧૮
૬. ડભાણ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના દીક્ષા સ્થાને દર્શન, પ્રસાદીની પાટ, પ્રસાદીના ઢોલક, પ્રસાદીની ઘી હોમવાની નલિકા, વાડી, યજ્ઞકુંડના અવશેષો, કૂવો વગેરેનાં દર્શન - વરતાલમાં મહારાજની પ્રસાદીના ગુટકાના દર્શન, અક્ષર ઓરડી, ભગતજી મહારાજનાં પ્રસાદીનાં સ્થાનો, શાસ્ત્રીજી મહારાજનું આસન હતું તે દિવ્ય પ્રસાદીનાં સ્થાન, પ્રસાદીના લીમડાના, જોબનપગીની મેડીનાં દર્શન, જ્ઞાન બાગ, શિક્ષાપત્રી ગ્રંથ લખાયો તે સ્થળ બધે દર્શન - મહારાજનાં પ્રસાદી ધામો સ્વામીશ્રીને મન સર્વસ્વ હતાં ૨૧૯
૭. પંચતીર્થમાં જેતપુર, માંગરોળ, લોજ, પંચાળા, પીપલાણા, મેઘપુર, આખા, ઉપલેટા, ફણેણી વગેરે સ્થાનોએ દર્શન. ૨૧૯ થી ૨૨૨
૮. કચ્છ અને હાલારની પંચતીર્થમાં પણ એ જ ઉમળકો એ જ ભાવ અને એ જ ભક્તિ - નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ ઘડેલા લાકડાના પૈડાની આરતી. ૨૨૩
૯. પ્રસાદીના અવશેષોની સાચવણી - ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ બનાવેલી હવેલીના અવશેષો મેળવી તેની સાચવણી. ૨૨૪

પ્રશ્ન.૫ નીચેના વિષયો પર વિસ્તૃત નોંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૬)

૧. એકાંતિક ધર્મમાં ચાર અંગોનો સમાવેશ શા માટે ? (‘એકાંતિક ધર્મ’ પુસ્તિકાના આધારે) (૧૭ થી ૨૦)

(૧) મધ્વ, રામાનુજ અને વલ્લભ સંપ્રદાયમાં ભગવાનની માહાત્મ્યે યુક્ત ભક્તિ, એ જ આત્મિક કલ્યાણનું સાધન કહ્યું છે. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં પણ ભક્તિનો મહિમા કહ્યો છે; છતાં એકાંતિક ધર્મ પર વિશેષ ભાર મૂક્યો છે. તેથી શુક મુનિ આશંકા કરે છે : “જ્યારે એક માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિએ કરીને સંપૂર્ણ થાય, ત્યારે એક ભક્તિ જ કેમ ન કહી ? ને ચાર વાનાં (ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિ) શા સારું કહ્યાં ? (વર. ૩) તેનો ઉત્તર આપતાં ભગવાન

સ્વામિનારાયણ કહે છે : “અતિશય માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ ભગવાનને વિષે હોય તો એક ભક્તિને વિષે ત્રણે આવી જાય અને સામાન્ય ભક્તિ હોય તો એકમાં ત્રણ ન આવે. માટે ચાર વાનાંએ સહિત જે ભક્તિ, તે જેમાં હોય તે એકાંતિક ભક્ત કહેવાય એવી અસાધારણ ભક્તિ હોય તો જ્ઞાનાદિક ત્રણે એક ભક્તિમાં આવી જાય.” (વર. ૩) (૨) વળી સત્સંગિજીવનમાં શતાનંદ મુનિ ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યને અનુક્રમે ભક્તિનું મસ્તક, હૃદય અને ચરણ સમાન કહે છે. શરીરમાં જો મસ્તક જ ન હોય તો તે ધડ નકામું છે, અને મસ્તક તથા ચરણ હોય પણ જો હૃદય ન હોય તો તે શરીર અચેતન (મૃત) છે, અને મસ્તક અને હૃદય બંને હોય પરંતુ ચરણ વગરનું દેહ પાંગળું છે, કે જે આગળ વધી શકતું નથી. માટે ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય વગરની ભક્તિ, મસ્તક, હૃદય અને ચરણ વગરના શરીર જેવી ખંડિત અને અપૂર્ણ છે. માટે આત્મનિષ્ઠા (જ્ઞાન), વૈરાગ્ય અને ધર્મ તે તો ભગવાનની ભક્તિના સહાયરૂપ ઉપકરણ છે. પણ ભગવાનની ભક્તિ વિના એકલો વૈરાગ્ય તથા આત્મનિષ્ઠા તથા ધર્મ, તે જીવને માયા તર્યાનું સાધન નથી અને જો અતિશય ધર્મ, આત્મનિષ્ઠા (જ્ઞાન) અને વૈરાગ્ય ન હોય, ને એકલી ભગવાનની ભક્તિ હોય તો પણ એ જીવનું કલ્યાણ થાય, ને માયાને તરે, એટલો ધર્માદિક થકી ભક્તિને વિષે વિશેષ છે. તો પણ ધર્માદિકનું અંગનું સહાયપણું હોય તો એ ભક્તિને વિષે કોઈ વિઘ્ન થતું નથી અને જો ધર્માદિક અંગનું સહાયપણું ન હોય તો વિષમ દેશકાળાદિકે કરીને ભક્તિને વિશે વિઘ્ન જરૂર થાય છે.” (ગ.મ. ૩૨) (૩) સદ્ગુરુ અચિંત્યાનંદ વર્ણી સમજાવે છે કે “ધર્મથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, કહેતાં સત્વશુદ્ધિ થવાથી જ્ઞાન ઝીલી શકાય છે અને જીવમાં ઊતરે છે; જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય ઉદ્ભવે છે. વૈરાગ્યથી પ્રકટ પ્રભુના સ્વરૂપનું પરમજ્ઞાન ઉદ્ભવે છે. આ પરમજ્ઞાન (ઉપાસનાપોષક જ્ઞાન) માંથી પ્રકટ પ્રભુમાં માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત એવી દૃઢ સ્નેહયુક્ત ભક્તિ ઉદય થાય છે. (૪) ભગવાન સ્વામિનારાયણ આ જ મુદ્દાનું વિવરણ કરતાં કહે છે : ‘આત્મનિષ્ઠા અને તીવ્ર વૈરાગ્ય, એ બેય હોય તેણે કરીને કોઈ રીતનું બંધન તો ન થાય; પણ જો તેને ભગવાનને વિષે ભક્તિ ન હોય, તો જેમ બહુ પ્રકારનાં ભોજન ને બહુ પ્રકારનાં વ્યંજન કર્યાં હોય, ને તેમાં જો એક લવણ ન હોય તો તે સર્વે નકારાં થઈ જાય છે. તેમ ભગવાનની ભક્તિ વિના એકલું જે બ્રહ્મજ્ઞાન છે, તથા વૈરાગ્ય છે તે તો નકારું જ છે, ને સદા અકલ્યાણકારી જ છે; એમ જાણીને શુકદેવજી બ્રહ્મસ્વરૂપ થયા હતા તો પણ શ્રીમદ્ભાગવતને ભણતા હવા અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે દૃઢ ભક્તિને કરતા હતા. માટે આત્મનિષ્ઠાવાળાને જો ભગવાનને વિષે ભક્તિ ન હોય તો એને માટે મોટું દૂષણ છે અને જેને ભગવાનને વિષે ભક્તિ હોય તેને પણ જો આત્મનિષ્ઠા ને વૈરાગ્ય ન હોય, તો જેવી ભગવાનને વિષે પ્રીતિ હોય તેવી બીજા પદાર્થને વિષે પણ પ્રીતિ થઈ જાય. માટે એ ભક્તિમાર્ગવાળાને પણ મોટું દૂષણ છે અને જે આવો પરિવકવ ભગવાનનો ભક્ત હોય તેણે તો ભગવાનનો યથાર્થ મહિમા જાણ્યો છે; માટે તેને તો પરમેશ્વર વિના બીજું સર્વે તુચ્છ જણાણું છે તે સારું કોઈ પદાર્થમાં તે મોહ પામતો નથી. (ગ.મ. ૬૫) (૫) આમ, કલ્યાણ તો એક ભગવાનના આશ્રયે કરીને જ છે અને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ અને ધર્મ એ ચાર સાધન તો ભગવાનની પ્રસન્નતાને અર્થ છે. (ગ.મ. ૬૬ને આધારે) (૬) ટૂંકમાં, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ એ ચારેય ગુણોને એકબીજાની અપેક્ષા છે. ‘આત્મનિષ્ઠા (જ્ઞાન) હોય, પણ જો શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ ન હોય તો તે પ્રીતિએ કરીને થઈ જે શ્રીહરિની પ્રસન્નતા તેણે કરીને જ પામવા યોગ્ય એવું મોટું ઐશ્વર્ય જે ‘માયાના ગુણે કરીને પરાભવ પમાય એવું મોટું સામર્થ્ય’ તેને એ ભક્ત નથી પામતો. અને શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ (ભક્તિ) હોય પણ જો આત્મનિષ્ઠા (જ્ઞાન) ન હોય તો દેહાભિમાનને યોગે કરીને તે પ્રીતિની સિદ્ધિ થતી નથી. અને શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ અને આત્મનિષ્ઠા એ બેય હોય પણ જો દૃઢ વૈરાગ્ય ન હોય તો માધિક પંચ વિષયને વિષે આસક્તિએ કરીને તે પ્રીતિ અને આત્મનિષ્ઠા તેની સિદ્ધિ થતી નથી. અને વૈરાગ્ય હોય તો પણ જો પ્રીતિ અને આત્મનિષ્ઠા ન હોય તો શ્રીહરિના સ્વરૂપ સંબંધી જે પરમાનંદ તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને સ્વધર્મ તો હોય તો પણ જો પ્રીતિ, આત્મનિષ્ઠા અને વૈરાગ્ય, એ ત્રણે ન હોય તો ભૂલોક, ભુવલોક અને બ્રહ્માના ભુવનપર્યંત જે સ્વર્ગલોક તે થકી બહાર ગતિ થતી નથી; કહેતાં બ્રહ્માંડને ભેદીને માયાના તમ થકી પર એવું જે શ્રીહરિનું અક્ષરધામ તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવી રીતે આત્મનિષ્ઠા આદિક જે ચાર ગુણ તેમને એકબીજાની અપેક્ષા છે. (ગ.પ્ર. ૧૮) (૬) માટે ‘આ સત્સંગને વિષે પોતાના આત્યંતિક કલ્યાણને ઈચ્છતો એવો જે ભક્તજન તેને એકલી આત્મનિષ્ઠાએ કરીને જ પોતાનું આત્યંતિક કલ્યાણરૂપ કાર્ય સરતું નથી, તથા એકલો જે વૈરાગ્ય તેણે કરીને પણ તે કાર્ય સરતું નથી, તથા એકલો જે સ્વધર્મ તેણે કરીને પણ તે કાર્ય સરતું નથી. તે માટે આત્મનિષ્ઠા આદિક ચારેય ગુણ તે સિદ્ધ કરવા. શા માટે ? તો, એ ચારેય ગુણને એકબીજાની અપેક્ષા છે. (ગ.પ્ર. ૧૮)

૨. શ્રીજીમહારાજ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ (સ્વા.ના. સંપ્રદાય ને ભારતીય સંપ્રદાયો) પુસ્તિકાના આધારે) (૨૪ થી ૨૭)

શાક્ત સંપ્રદાયમાં શ્રી(શક્તિ-દેવી)ની ઉપાસના છે. પાશુપત, કાશ્મીરી, શૈવ અને શૈવ સિદ્ધાંતમાં માહેશ્વર, પરમશિવ કે સદાશિવની ઉપાસના કરાય છે. સ્માર્ત સંપ્રદાયના પ્રવર્તક શંકરાચાર્ય શંકર(શિવ)નો અવતાર ગણાય છે. તેમણે સદાશિવ અને વિષ્ણુ એ બંનેની ઉપાસના ઉપદેશી છે. શ્રીસંપ્રદાયના પ્રવર્તક રામાનુજાચાર્ય શેષનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે શ્રીમન્નારાયણ કહેતાં લક્ષ્મીનારાયણની ઉપાસના ઉપદેશી છે. સનક સંપ્રદાયના પ્રવર્તક નિમ્બાર્કાચાર્ય સુદર્શનનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે રાધાકૃષ્ણની ઉપાસના ઉપદેશી છે.

સદ્સંપ્રદાયના પ્રવર્તક મધ્વાચાર્ય વાયુનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે લક્ષ્મીનારાયણની ઉપાસના ઉપદેશી છે. પુષ્ટિ સંપ્રદાયના પ્રવર્તક વલ્લભાચાર્ય અગ્નિનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે રાધાકૃષ્ણની ઉપાસના ઉપદેશી છે. ગૌડીય વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પ્રવર્તક શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ રાધાનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે પણ રાધાકૃષ્ણની ઉપાસના ઉપદેશી છે. શ્રી (જાનકી) સંપ્રદાયના પ્રવર્તક રામાનંદાચાર્ય સૂર્યનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે સીતારામની ઉપાસના ઉપદેશી છે. રાધાવલ્લભી સંપ્રદાયના પ્રવર્તક હિત હરિવંશીજી શ્રીકૃષ્ણની વાંસળીનો અવતાર ગણાય છે. તેમણે રાધાકૃષ્ણની ઉપાસના ઉપદેશી છે. જેમાં કૃષ્ણ કરતાં રાધાનો મહિમા વધારે ગણાય છે. વીરશૈવ (લિંગાયત) સંપ્રદાયના પ્રવર્તક બસવેશ્વર નંદી(વૃષભ)નો અવતાર ગણાય છે. તેમણે શિવલિંગની ઉપાસના ઉપદેશી છે. આમ, આ સર્વે સંપ્રદાયોમાં સ્વામિનારાયણી તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ઈશ્વરકોટીની ઉપાસના કહેવાય. આ સંપ્રદાયોના આઠ પ્રવર્તક પણ ભક્તો કે ઈશ્વરકોટિના હતા, એમ સાબિત થાય છે. જ્યારે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના સ્થાપક-પ્રવર્તક શ્રીજીમહારાજે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મની સર્વોપરી ઉપાસના ઉપદેશી છે અને તેઓ સાક્ષાત્ સર્વાવતારી પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ તરીકે તેમની હયાતીમાં જ સર્વે ભક્તજનો દ્વારા સ્વીકારાયા છે. તેમના ઉત્તમ ભક્ત સદ્ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને અનાદિ મૂળ અક્ષરબ્રહ્મ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. શ્રીજીમહારાજની તેમના જીવનકાળ દરમ્યાનથી જ સર્વોપરી પરબ્રહ્મ તરીકેની માન્યતા સાથે ઉપાસના કરાય છે. તેથી જ તેમની હયાતીમાં તેમના ભક્તજનોએ તેમની મૂર્તિ મંદિરોમાં પધરાવી હતી. હા, એ ખરું કે શ્રી રામાનુજાચાર્યની પણ તેમની હયાતીમાં તેમના અંતકાળ પહેલાં ત્રણ મંદિરોમાં મૂર્તિ પધરાવવામાં આવી હતી; પરંતુ તેમની ભક્ત તરીકે જ મૂર્તિ પધરાવવામાં આવી હતી, જ્યારે શ્રીજીમહારાજના ભક્તોએ તો સર્વોપરી સર્વાવતારી પરબ્રહ્મ નારાયણ તરીકે તેમની મૂર્તિઓ તેમના જીવનકાળ દરમ્યાન જ પધરાવી હતી. એટલું જ નહિ, પણ તેમના શિષ્યોએ રચેલાં તેમની મૂર્તિનાં સમય સમયનાં પદો, દરેક લીલાનાં પદો, અંગેઅંગના અને ચિહ્નોનાં વર્ણનનાં પદો, તેમને વિષેની ઉપાસ્યપણાની ખાતરી કરાવે છે. એવી જ પ્રતીતિ સંપ્રદાયનાં મંદિરોમાં તેમની નાની-મોટી દરેક પ્રસાદીની ચીજોનાં સંગ્રહસ્થાનો જોતાં થાય છે. આ બધાં કેવળ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનાં જ આગવાં અંગો છે. શ્રીજીમહારાજ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ સ્વયં છે તેવી ખાતરી તેમના સ્વમુખના શબ્દો ગ.મ. ૧૩, ગ.અં. ૩૮ તથા અમ. ૭ વચનામૃતો વાંચવાથી મળે છે. ‘એવા સર્વોપરી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે જ દયાએ કરીને જીવોના કલ્યાણને અર્થે આ પૃથ્વીને વિષે પ્રકટ થયા થકા સર્વ જનના નયનગોચર વર્તે છે. ને તમારા ઈષ્ટદેવ છે ને તમારી સેવાને અંગીકાર કરે છે અને એવા જે એ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેના સ્વરૂપમાં ને અક્ષરધામને વિષે રહ્યા જે ભગવાન તેના સ્વરૂપમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી. એ બે એક જ છે અને એવા જે આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે અક્ષરાદિક સૂર્યના નિયંતા છે, ઈશ્વરના પણ ઈશ્વર છે ને સર્વ કારણના કારણ છે ને સર્વોપરી વર્તે છે ને સર્વ અવતારના અવતારી છે ને તમારે સર્વને એકાંતિક ભાવે કરીને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. (અં. ૩૮) ‘અને જે (અક્ષરરૂપ) તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે’ એમ જાણજો. (મ. ૧૩) ‘હું કેવો છું તો મારા પગને અંગૂઠે કરીને પૃથ્વીને ડગાવું તો અસંખ્ય બ્રહ્માંડની પૃથ્વી ડગવા લાગે. ને મારે તેજે કરીને સૂર્ય, ચંદ્રમા, તારા આદિક સર્વે તેજોયમાન છે... એમ સમજશે તેને સર્વને હું સર્વોપરી એવું જે મારું ધામ છે તેને પમાડીશ અને તે સર્વને અંતર્યામી જેવા કરીશ.’ (અમ. ૭) વળી, તેમના પૃથ્વી પર પ્રગટ થવાના છ હેતુઓ તપાસવાથી પણ ખ્યાલ આવે છે કે તેઓ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ છે અને તેમનો અવતાર ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને માહાત્મ્ય જ્ઞાને યુક્ત, ભક્તિએ યુક્ત એકાંતિક ધર્મનું સ્થાપન કરવા થયો હતો. આ વાતની પ્રતીતિ તેમનાં જીવન, કાર્ય અને ધર્મ-તત્ત્વ-દર્શન તપાસવાથી થાય છે. આ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું તદ્દન નિરાળું તત્ત્વ છે.

પ્રશ્ન.૬ નીચેનામાંથી કોઈપણ એક વિષય પર નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૨૦)

નોંધ :- નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેનાં ઉપર આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણાં પાસા આવરી શકાય છે. જેવા કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વિગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે.

૧. B.A.P.S. ની પ્રગતિનું રહસ્ય : સમર્પણ

૧. દરેક ક્ષેત્રે પ્રગતિ કરતી વ્યક્તિ કે સંસ્થા કે સમાજનું કોઈ રહસ્ય હોય જ - એક એવું પરિબળ કે જે વ્યક્તિ કે સંસ્થાને ઉત્તરોત્તર પ્રગતિનાં દ્વાર ખોલી આપે. ૨. B.A.P.S.ની પ્રગતિનાં પરિબળોમાં સમર્પણ એ પ્રગતિનું રહસ્ય : આ સમર્પણ તન-મન-ધનનું- સંતો હરિભક્તો, કાર્યકરોનું અજોડ સમર્પણ (પ્રસંગો) ૩. આબાલવૃદ્ધ, બાળકોથી માંડીને શતકના આરે પહોંચેલ વડીલો હોય કે અમેરિકાવાસી કે પરદેશવાસી હોય કે આદિવાસી હોય, ગરીબ-તવંગર દરેકને એમ રહ્યા કરે કે સ્વામીશ્રી માટે, ગુરુહરિ માટે, સંસ્થા માટે શું કરી નાખું ? આ સમર્પણની અદમ્ય ઝંખના તે જ

સંસ્થાની પ્રગતિનું રહસ્ય. ૪. લંડન મંદિર, ગાંધીનગર અક્ષરધામ, દિલ્હી અક્ષરધામ કે સંસ્થાના અન્ય મંદિરો માટે ધનની સેવા કરનારા - લંડન મંદિર માટે ટીન કલેક્શન કરનાર બાળકોથી માંડીને વડીલોનું દેહે કરીને સમર્પણ - વેચાઈ જવા સુધીની તૈયારી - સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાની તૈયારી (પ્રસંગો) ૫. મહિલા વર્ગમાં પણ બહેનોનું સમર્પણ અજોડ - પોતાના એકના એક યુવાન ભણેલ-ગણેલ, તૈયાર થયેલ દીકરાને સાધુ થવા માટે સંસ્થાને સમર્પિત કરે - વૃદ્ધાવસ્થાનો સહારો, વૃદ્ધાવસ્થાની લાકડી જેવા દીકરા સમર્પિત કરવા તે તો આ સંસ્થાની બહેનોનો ઈજારો - આ સમર્પણ દાદ માંગી લે તેવું. ૬. આ બધાના સમર્પણની સાથે આપણી ગુરુપરંપરા તેમજ વર્તમાનકાળે સ્વામીશ્રીના સમર્પણને તો ભૂલાય જ કેમ? શાસ્ત્રીજી મહારાજ, યોગીજી મહારાજ, પ્રમુખસ્વામી મહારાજ આ ગુરુના સમર્પણને તો વર્ણવી શકાય તેમજ નથી. આ ગુરુપરંપરાનું સમર્પણ તે જ સંસ્થાની પ્રગતિનું રહસ્ય. ૭. ઉપસંહાર

૨. યુવાનોના ઘડવૈયા - પ્રમુખસ્વામી મહારાજ

૧. સમગ્ર વિશ્વમાં સૌથી વધુ યુવાધન ભારત દેશમાં - આ યુવાધન બીજા દેશોની તુલનાએ વિશેષ સંસ્કારી, ભાવનાશાળી, સહૃદયી. ૨. પરંતુ હવે એવો યુગ, એવો સમય આવી રહ્યો છે કે પરદેશનાં દૂષણોની અસર આપણા યુવાધન પર - ટી.વી., મીડીયા, ઇન્ટરનેટ અમુક અંશે ચારિત્ર્ય ઘડતર પર, યુવાનોના સંસ્કારો પર કુહાડીનો ઘા કર્યો છે. (પ્રસંગો) ૩. આવા સમયે પ્રમુખસ્વામી મહારાજ આ યુવાનોના રાહબર બનીને યુવાનોને સાચી દિશા ચીંધવા કટિબદ્ધ થયા છે. બાળસભામાં જાય, સત્સંગ સભામાં જાય ત્યારથી તેનું ઘડતર શરૂ થાય છે અને યુવાન બને ત્યારે તેનું પાકું ઘડતર થાય છે. (પ્રસંગો) ૪. સ્વામીશ્રીએ આ યુવાધનનું ઘડતર એવું કર્યું છે, એવું બખ્તર ઘડ્યું છે કે બહારનાં દૂષણો આ બખ્તરને ભેદી શકે તેમ નથી. (પ્રસંગો) સ્વામીશ્રીનો યુવાન વ્યસનથી દૂર - નિષ્કલંક જીવન, ઉમદા ચારિત્ર્ય, ઉમદા સંસ્કાર નીતિ અને પ્રામાણિકતાથી સજ્જ પ્રસંગો. ૫. વિવેકાનંદ સ્વામીએ ભારતના સારા ભવિષ્ય માટે સો નચિકેતા જેવા યુવાનોની માંગણી કરી હતી. સ્વામીશ્રી પાસે તો આવા સો નહિ હજારો-લાખો યુવાનો છે. તેથી ભારતનું ભાવિ ઉજ્જવળ (પ્રસંગો) ૬. B.A.P.S.ના યુવાનો માટે અનેક મહાનુભાવો ગૌરવ લે છે. અન્ય યુવાનોની તુલનાએ B.A.P.S.નો સ્વામીશ્રી દ્વારા ઘડતર પામેલ યુવાન નિરાળો - અનેક ગણો ભિન્ન - પ્રસંગો - ઉપસંહાર

૩. જીવનની સ્થિરતાનું મૂળ - સમજણ

૧. દરેક વ્યક્તિની ઈચ્છા કે પોતાનું જીવન સુખમય - શાંતિમય રીતે પસાર થાય - જીવનમાં દરેક રીતે સ્થિરતા રહે તેવી દરેક વ્યક્તિની અદમ્ય ઈચ્છા. ૨. કોઈપણ પરિસ્થિતિ કે વસ્તુ કદી સ્થિર રહે ખરી? તેનો ઉત્તર છે હા. જો સમજણ હોય તો સ્થિરતા આવે જ. ૩. સમજણ બે પ્રકારની - એક અવળી સમજણ, બીજી સવળી સમજણ. મનુષ્ય પોતે કંઈક અંશે અહંવાદી - પોતાનું બધું સારું અને સાચું. પોતે જ શ્રેષ્ઠ એવો અહંકાર - આવો અહંભાવ કદી મનુષ્યને સ્થિરતા બક્ષી શકતો નથી. ૪. ઘણાં મનુષ્યો સવળી સમજણવાળા - જેથી તેમના જીવનમાં સ્થિરતા - સુખ-દુઃખ, લાભ-ગેરલાભની પરિસ્થિતિ સહજતાથી સ્વીકારી લેવાની સમજણ હોય તે સુખી થાય છે. પોતાનો અહં, મમત્વ મૂકી દે, નમતું જોખી દે તેવી સમજણવાળો મનુષ્ય સુખી (પ્રસંગો) અને તેના જીવનમાં પણ સ્થિરતા. ૫. આપણા ગુરુ ભગતજી મહારાજથી માંડીને પ્રમુખસ્વામી મહારાજે કદી પોતાની વાત પકડી રાખી નથી. નમતું જોખી દે - માન-અપમાનમાં તેમજ અન્ય પ્રસંગોમાં સ્થિરતા રાખે છે. સુખ-દુઃખને ગણકારતા નથી. હાર-જીત, ગમે તેવા કોર્ટના કેસ હોય - સ્વામીશ્રી તદ્દન નિર્લેપ - ભગવાનના કર્તાપણાની સમજણ (પ્રસંગો) આ ઉત્કૃષ્ટ સમજણ અને આવી સમજણ એ સ્થિરતાનું મૂળ - ઉપસંહાર

